

Богдан Цимбалістий

ТАВРО БЕЗДЕРЖАВНОСТИ

Джерзі Ситі, Н.Дж. — ЗСА
1982

ТАВРО БЕЗДЕРЖАВНОСТИ

Bohdan Y. Cymbalisty

Богдан Цимбалістий

THE STIGMA OF STATELESSNESS

ТАВРО БЕЗДЕРЖАВНОСТІ

diasporiana.org.ua

published by the Author
Jersey City, N.J., U.S.A.
1982

Накладом автора
Джерзі Ситі, Н.Дж. — ЗСА
1982

*Т. Масарик про українців: „нехай доведуть, що вони дозрілі..”
(з листа З. Антонюка з Іркутська з 5-го липня 1979 року)*

Політична культура

Вячеслав Липинський писав до Бориса Матюшенка, чільного соціал-демократа: „Для мене Ти був і єсть Борис Матюшеико, демократ, ідеаліст, чесна людина, а найважливіше — мій приятель. Демократію я поборюю і буду поборювати всіма силами... Україна демократична — це фікція. Але Тебе я боронив і буду боронити...”. У відповідь Б. Матюшеико писав: „Краще не торкатися пояснення того будь-що-будь парадоксального явища, яким є наша дружба, міцна (я вірю) дружба монархіста з демократом, соціалістом. Мабуть краще не розбирати різниці наших світоглядів, вони були і залишаться, а брати те, що є позитивне, а цим є, на мою думку, взаємне визнання людської чесності і великої любові до нашої батьківщини...”

Далі Матюшенко, цитуючи вгорі наведені речення з листа Липинського, додає: „Я можу сказати те саме, тільки парафразуючи цей уступ, а саме замість ‘демократії’ вставити ‘монархія’, замість Борис Матюшенко — Вячеслав Липинський (Лист з 26-го грудня 1922 року). Це листування збережене в Інституті ім. В. Липинського у Філадельфії.

В одному зі своїх листів до В. Липинського Василь Стефаник писав: „Єх, якби ваші предки, шляхта, не покинули черні і держалися, як Великий Гетьман, української землі та надавали їй порядок, то тоді було б мені не приходилося мати Вас за найбільш трагічну особу наших істориків. Всі ліві і ліві, а Ви за триста років появилися праві, одии. Не вірю у Вашу концепцію, але благословлю

Printed in U.S.A.

“Svoboda” — 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

Вас, що відтворюєте праву руку української нації. Все дотепер ми були без правої руки, а дякуючи Вам, ми тепер — бойова цілість. Маю надію на ту радість, яку будемо оба мати тоді, як наша нація сконсолідується, і моя ліва рука знайдеться у Вашій правій. Глибоко вас люблячий — Василь Стефаник” (лист датований 4-го березня 1927 року).

Так могли писати до себе тільки особи високої політичної культури.

Які є істотні елементи цієї культури? Перш усього — це акцептування, як самозрозумілих, різниць у їхніх політичних поглядах; подруге — це віра у щирий патріотизм свого політичного опонента, пошана до нього і навіть особиста приязнь, і потреба — це свідоме, раціональне рішення співпрацювати, не зважаючи на всі розходження (щоб „ліва рука стискала праву”, і так ми творили б „бойову цілість”).

Саме оце політичне зрізничкування на ґрунті почуття національної єдності і взаємного довір'я між громадянами, підпорядкування себе загально зобов'язуючим національним вартостям та інтересам становить дві найістотніші риси політично зрілого суспільства. Українські автори цитованих вгорі уривків листів тільки ілюструють те, що порівняльна політична наука стверджує на основі дослідів. Габріель Алмоид і Сідні Верба, професори політичних наук, у своїй солідній студії п. н. „Громадянська культура” * порівняли політичну культуру в п'ятьох країнах: Німеччині, Італії, Великобританії, Мехіко і ЗСА, і ствердили, що стабільність та успішне функціонування британської та американської демократії зумовлені „збалансованою лояльністю громадян”. Політично-партійне ангажування громадян у тих країнах є темпероване (регульоване і злагоджене) підпорядкуванням себе більше загальним вартостям.

Згадані автори звернули також увагу, що взаємне довір'я і готовість до співпраці є більші між громадянами ЗСА і Великобританії, ніж інших країн. „Роль громадянського довір'я й готовості до співпраці, як складників громадянської культури, не можна ніколи перецінити”, — писали вони. В певному сенсі — це загальне джерело, що

*Gabriel A. Almond and Sidney Verba: The Civic Culture. Princeton University Press, 1963.

допомагає демократії функціонувати. Творці конституції створили організаційну структуру політичного життя, але без довір'я між громадянами ці інституції нічого не варті”.

Це довір'я до політичної провідної верстви, тобто переконання, що вона не чужа сила, але частина тієї самої політичної спільноти, спонукує громадян віддавати їй владу над собою”.

Згадані американські автори далі вказують, що така громадська настанова, тобто довір'я і готовість до співпраці, не допускає до того, щоб лояльність до своєї політичної групи довела до політичної фрагментації усього суспільства й захитання стабільності політичної системи. Ця сама настанова призводить до рівноваги між згодою і розходженнями в громаді. Якщо в суспільності нема зрізничкування, якщо люди не гуртуються в політичні групи — це знак, що політичне життя для них не важливе, що громадянам байдуже, хто ними править. Забагато згоди робить провід менш відповідальним.

Знову ж, якщо розходження йдуть задалеко, толі сама демократична суспільність zagrożена... В здоровому і зрілому суспільстві існує — за словами американського соціолога Т. Парсона — „обмежена поляризація”. Розходження полагоджуються підпорядкуванням себе й політичних групових конфліктів вимогам національної єдності. Це стосується однаково всього громадянства і його проводу. Тому в ЗСА і Великобританії підсилюється традиція приятних особистих взаємин між членами партій. В ЗСА переможений у виборах кандидат шле свою gratуляційну телеграму, запевняє про свою і своєї партії підтримку нововибраному Президентові, якого ще кілька днів перед тим гостро критикував і вважав нездібним вести країну.

Конгресмени і сенатори переможеної партії часто підтримують президента-переможця, коли вважають, що його рішення є корисні для Америки. Наприклад, республіканський лідер Говард Бейкер піддержував президента Джіммі Картера в багатьох його рішеннях у добрій традиції свого попередника Е. Дірксена. „Тут, у цьому самому бюрі, — казав він, — я бачив, як Діксон і Ліндон Джансон працювали над вирівнюванням їхніх розходжень для добра країни. Вони були суперниками, а не ворогами” („Тайм”, 13-го серпня 1980 р.)

Питання політичної культури української суспільності розглядатимемо в світлі повищих міркувань. Будемо питатися, скільки взаємного довір'я є між українцями, тобто переконання про щирість патріотизму й чесність своїх земляків, зокрема, коли вони на провідних становищах. (Це довір'я є психологічною основою національної єдності, згідливості, лояльності до своєї влади та співпраці між громадянами). Основна теза цього есею — цього довір'я та цієї єдності між українцями нема. Питанню причин такої політичної незрілості українського громадянства буде присвячена дальша частина есею. При кінці обміркуємо можливі засоби усунування цієї історичної спадщини незрілості.

Всі у нас говорять: „одна українська нація“, „одна соборна Україна“.

Усіх болить, коли ворог переслідує українців у будь-якій частині України. Проте, якщо мова про щоденні взаємини між українцями чи якусь колективну спільну дію, тієї єдності і згоди нема. В. Липинський писав: „Щождо взаємного незнання себе (одні одних) українських людей, то воно в нас дійсно надзвичайне“, „... „глибоке, примітивне незнання своїх земляків і свого краю лежало — крім інших причин — в основі цієї чисто звірячої антипатії, якою українські люди в хвилинах, коли треба було за всяку ціну єднатись, взаємно, неначе пружинами, відштовхувались від себе. Як могло бути об'єднане на ділі те, що не було об'єднане в думках, мислених образах і намірах?... Чи можуть врешті звати себе 'українськими націоналістами' і 'соборниками' ці інтелігенти українські, які крім дрібних зненавистей, якихось своїх дрібненьких групочок нічого і нікого більше на Україні не знають і не хочуть знати“ (Листи до братів хліборобів”, стор. 449-50).

Наші сучасні публіцисти-дисиденти в Україні дають ту саму оцінку взаємин між українцями. Поет В. Стус у своєму листі зі заслання пише: „Табірний досвід показав, що наші люди надто схильні до чварів. Може, як ніхто інший. Гірко, боляче те все спостерігати. І все то історичні наслідки (хто його знає, може вони давалися і далися взнаки вже при руїнах Київської Русі?)... І в наслідок усіх наших загумінкових факторів маємо те, що всі наші зусилля марнуються“ („Свобода”, 2-го березня 1978 р.)

Євген Сверстюк у есеї „Остання сльоза”, коментуючи поезію Т. Шевченка, м. ін., завважує: „Наше життя — вічно

розбите і порізане, відчужене від нас самих — і ми не ми, і я не я'. Де кожен один з одиим іаче поруч, але не разом. Де всі вічно блукають і розходяться, наче вражені чумою приреченості. Де холод невиповненого життя обростає байдужістю до матері, до всіх і, зрештою, до себе самого. Бо, власне, з самим собою вічно розмиається — один з одним і самим з собою“ (Євген Сверстюк: Вибране. Видавництво „Сучасність”, 1979 р., стор. 59).

Спостереження В. Стуса і Є. Сверстюка заперечують погляд, що його можна часто почути, мовляв, українці роз'єднані тільки у вільному світі, а в Україні у твердій совєтській неволі всі об'єднані. Виходить — і досвід інших народів потверджує, — що неволя об'єднує тільки у спротиві і ненависті до ворога, однак, ніяк не підготовляє поневолених до співпраці в умовах свободи. Зрештою поведінка наших дисидентів на Заході теж тому доказ. Є їх кілька і ніякої згоди між ними немає. Особи, що ризикували особистою свободою і життям в ім'я високих ідеалів свободи і пошани до людини, опинившись на волі, не можуть стерпіти інших поглядів. Вони виходять зі залі, щоб не слухати іншого дисидента, не хочуть зустрічатися зі собою, — одним словом, не дають прикладу толерантності і пошани до людини та до її права мати свою окрему думку на таку чи таку справу.

Навіть поверховна обсервація життя українців у вільному світі підсилює оцінки В. Липинського, В. Стуса й Є. Сверстюка про брак довір'я, згідливості серед нас і про наше невміння діяти разом. Як легко кидається у нас підозріння, засуджується і викидається з громади, відкидається від українства не раз вартісних одиниць. Вистачить, щоб хтось висунув іншу думку, теорію, гіпотезу, — які йдуть у розріз з дотеперішніми, нібито „освяченими“ поглядами або незгідні з лінією партії, яка нібито знає все і рішає, про що й як кожний має думати, — щоб запідозрити таку людину якщо не в зраді і запродавстві, то принаймні в національній нестійкості, в нечесності і в бракові патріотизму.

Стан між нашими політичними групами всім відомий. За останніх 60 років, від часу Визвольних змагань тема консолідації наших політичних сил не сходила зі сторінок нашої преси. Справа, однак, не посунулася вперед. Парафразуючи слова гетьмана Івана Мазепи, можна сказати, що всі прагнули до тієї самої мети, проте „в один гуж не тягли“ і досі не тягнуть. В основі постійних трагічних

двоподілів — поруч амбіцій поодиноких лідерів — лежить недовір'я одних до других. Є в нас політичні групи, які вважають тільки себе справжніми патріотами, а всіх інших, мовляв, не можна довіряти. Брак довір'я до чесности і патріотизму інших українців — це головний симптом нашої політичної незрілості.

Для ілюстрації взаємин між мешканцями різних земель України нагадаймо негативні, принизливі оцінки одних про других, відчуженість і взаємне недовір'я між ними. Таке саме недовір'я існує між різними соціальними верствами українського народу. Хоч українська інтелігенція розпочала національне відродження й очолювала політичну боротьбу, в широких масах далі існувало недовір'я до „панів”. І досі можна почути думку, що як в 1917-20 роках, так і під час Другої світової війни народ був готовий до революції, але інтелігенція „не дописала”. В переконанні пересічного галицького селянина „пан” з „паном” завжди тримає, тобто український інтелігент з польським завжди, мовляв, порозуміються, очевидно коштом — „бідного народу”.

Життя наших громад постійно розбивається, коли доводиться виконати якесь спільне завдання. Так постають дві школи українознавства в тому самому містечку; так влаштовуються два свята державности, хоч сенс відзначування цих роковин є якраз зміцнювати почуття національної єдности; так будується дві церкви, часом одна поруч другої, щоб могли святкувати за різними календарями, і навіть в одному храмі не можна б цього робити, зваживши, що храми порожні весь тиждень за виїзком кількох годин недільних Богослужб. Всюди видно типовий нам брак раціонального підходу до завдань, брак згідливости, доброї волі і брак навіть християнської любови між самими християнами.

Взаємини між українцями — нездорові. Забагато між ними непорозуміння часто із-за дрібничок, ображених почуттів, ресантиментів, заздрощів і злоби. Замало взаємного вирозуміння і вибачливости, замало взаємного довір'я. Особисті урази та образи, до яких українці схильні, як ніхто інший, переіснують в громадській організації; ці організації стають тереном сварок, конфліктів і незгоди.

Кожний вважає, що його думка єдиноправильна й розумна. Він готовий співпрацювати, але під умовою, що всі

його слухатимуть. Українцям часто-густо обтяженим почуттям меншевартості й непевности про свою власну важливість, дуже важко резигнувати зі свого погляду і погодитися з думкою інших. Таке погодження вони відчують як особисту поразку.

Рідко можна почути з уст українця позитивні опії про інших українців. Переважає радше сувора критика інших, нехить до них і часто проста обмова. Дрібні помилки і недоуягнення поодиноких осіб не забуваються десятки років. Не диво, участь в українському житті залишає стільки гіркости і викликає в не одного бажання втекти в приватне життя і триматися здалека від своїх земляків.

Писав колись адвокат Петро Саварин голова Альбертської прогресивної партії в Канаді, отождлюдина з великим політичним досвідом: „Ми самі собі є найбільшими ворогами. Роздори, сварки, непорозуміння, партійництво, відсутність співпраці, замала ідейність і жертвенність — це все наше, не чуже (..Свобода з 23-го вересня, 1976 р.).

Наслідки довгого поневолення

Причин браку взаємного довір'я між українцями, яке є психологічною основою національної єдности та згідливости, є кілька. Візантійський письменник VI сторіччя Маврикій так схарактеризував тодішніх наших предків: „Воини не мають правління і живуть у ворожнечі між собою. У них багато начальників, які не живуть у згоді, так, що добре перетягати декотрих на свій бік намовами і дарунками, особливо ближчих до наших границь, і тоді на інших нападати, аби спільна війна не змусила їх до купи та не звела під одну владу.” — „Їхні рішення змінні і нестійкі, бо одні одним перечать із зависти і амбіції та роблять наперекір, тому не можна довіряти їх умовам і словам” (М. Грушевський: „Історія України”, Том I, стор 366-371).

Кілька сторіч пізніше наш літописець відмічував: „Наш край великий і багатий, але ладу в ньому немає”. Згідно з легендою, треба було запросити варягів, що завели лад, тобто створили нам державу.

З такою характеристикою виступили наші предки на сцену історії. Такими самими залишилися їхні нащадки впродовж усієї історії. Описана візантійським письменником з VI сторіччя ворожнеча між групами, зависть і амбіціонерство, роблення наперекір другим й у висліді — брак національної єдности правдиві до болю і досі. Єдина

різниця хіба та, що замість ворожнечі між племенами та князями існує ворожнеча міжклясова і міжпартійна.

Західні нації-держави в середніх віках і пізніше були так само розбиті на племена, князівства й королівства, які між собою ворогували. Історія цих народів повна братовбивств між володарями, воєн, переслідувань і жорстокостей між племенами. Проте в їх історії знайшовся хтось, що мав силу й зручність у певний час усіх об'єднати. В Польщі таке об'єднання перевів Владислав Локетек в XIV сторіччі. Італія об'єдналася під керівництвом Савойської династії шойно в XIX сторіччі. Німеччина під гегемонією Пруссії об'єдналася також шойно в XIX сторіччі. Період абсолютних монархій у деяких державах (Франція, Росія) призвів до сцементування цих народів у одну націю-державу.

Того процесу сцілення Україна не перейшла. Вона втратила свою державність, заки могла об'єднатися, втратила її на багато сторіч. Не будучи ніколи об'єднаними під своєю центральною владою, українці не навчилися думати категоріями зрізничкової цілоти української нації.

З політичним відродженням України прийшло гасло соборності українських земель. Соборність, однак, залишилася гаслом, мрією, метою, про яку можна декламувати і складати патріотичні заяви, яка, проте, не стала самозрозумілим елементом нашого мислення і поведінки. В значній частині нашого громадянства політичне мислення залишилося вузьким, племінним; тобто залишилося мисленням категоріями села, провінції, кліки чи партії, тобто груп людей на базі їх спорідненості і близькості, із запереченням, нетерпимістю і ворожістю до всього, що є поза їхнім „племенем”.

Люціян Пай, дослідник процесів ставання націями колоніальних народів, стверджує, що впровадження національної лояльності, ідентифікації і готовості підпорядкувати себе центральній владі є першою й найважливішою проблемою новопосталих націй.”** Україна стоїть і стоятиме перед цією самою проблемою.

Через брак власної держави не могло витворитися почуття довіри між громадянами і провідною верствою; не могли вирощуватися оті громадянські чесноти, що є такі істотні для тривкого державного життя: почуття

** Lucian W. Pae. Politics, Personality and Nation Building, New Haven, 1962.

лояльності до своєї влади; толерантність до різниць в ім'я національної згоди; готовість до співпраці, не зважаючи на всі розходження, тобто до компромісу, і вкінці — взаємне довіря між громадянами. Навпаки, бездержавність стала психологічною категорією, тобто рівнозначною з невмінням створити власну владу та її вдержати.

Довге поневолення залишає „іамул” у вдачі поневоєних, робить їх врешті-решт нездібними керувати собою. Вони, мов у зачарованому колі: щоб стати нацією-державою, треба б навчитися думати й діяти по-державному. А цього найлегше навчитися таки у своїй власній, упорядкованій державі. Коли цієї нагоди нема, бездержавні люди є наче приречені „блукати й розходитися”, як писав Сверстюк, хіба що знайдеться досить одиинць, що власним психічним зусиллям переможуть у собі бездержавність, усувають іамул неволі в себе самих і рівночасно переможуть численних серед нас демагогів, які, жируючи на політичній непідготованості широких мас, зводять всі наші державницькі змагання на нівець.

Про цю потребу всенационального політичного перевиновлення, щоб вкінці ми навчилися „стояти разом”, а не лише „поруч себе”, буде мова пізніше.

Вгорі було згадано про „іамул неволі”, що залишається в думанні і поведінці поневоєних. Перш за все йдеться про репресію нормальної, здорової людської агресивності, що проявляється в бажанні самоутвердитися, виявити себе, у відстоюванні своїх прав, зокрема права бути самим собою. За всяку спробу бути собою, виявити свої прагнення бути господарем на своїй землі приходила кара. Здушення цих природних гонів та їхня фрустрація призводить до посилення агресивності, що набирає тоді патологічних форм; чи то буде деструктивна лють, чи самоненависть. Здушена агресивність, що не може виявитися в щоденному житті проти ворога, хіба в кривавих жорстоких революціях, переноситься на власних земляків. Звідси зріст ворожості між різними групами і особами внутрі поневоєного народу.

Цю психологічну динаміку репресії самовияву, посилення агресивності і перенесення її в життя внутрі поневоєної групи досліджувано експериментально. Найбільш відомі є експерименти з щурами. Коли замкнуті щурів до клітки, вони стають більше люті, а що не мають можливості кусати руку, що їх замкнула, починають взаємно

кусатися. Це саме діється серед поневоленого народу.

„Укрита злість, облудлива покіриість” — це коротка, але глибоко правдива характеристика кожного раба, яку Іван Франко застосовував до українців. До цієї характеристики треба би додати другу психологічну правду, що „укрита злість”, не маючи нагоди нормального вияву в щоденній конфронтації з поневолювачем, затроює взаємини між людьми всередині поневоленої суспільності. Чей же злість і ворожість можна безкарно виявляти тільки супроти своїх земляків тим більше, що ворог-поневолювач підсилює всякими засобами внутрішню гризю між поневоленими.

Забгато міжгрупової, часто навіть неусвідомленої ненависти й агресивності всередині суспільності роз’єднує її і унеможливує співпрацю між групами і поодинокими особами.

Впродовж багатьох сторіч українці не лише не мали свободи й нагоди бути собою, утвердитися як нарід рівний іншим народам, але зазнавали чимало принижень, погорди, нестатків і прямого переслідування. Для багатьох дорога до росту вгору, навіть зробити кар’єру була закрита. Часто вони жили в страху й постійній непевності.

Все це, очевидно, не лише посилювало їхню злість, але витворювало в них почуття меншевартості, непевності, презирства і ненависти до себе самих. Такі негативні уявлення про себе самих, часто-густо як слід неусвідомлені, породжують заздрість за успіхи інших, бажання принизити інших, тенденцію хвалити себе, шукати почесей і титулів.

Переслідувані особи чи групи виявляють тенденцію бути недовірливими, схильними до підозри. Серед поневолених часто появляються особи з „наполеонськими” чи „месіянстичними” комплексами: вони переконані, що їхньою особистою місією є визволити або спасти увесь народ.

Інші знову ж переконали, що всі українці — це дурики, а він єдиний розумний, що все знає, розуміє; його всі чужинці подивляють; він єдиний має успіх у своїй роботі. Очевидно все це є надкомпенсати глибокого почуття браку певності і браку віри в себе самого.

Коли спостерігати наших осіб, можна легко добачити, як багато з них обтяжені тавром неволі. Їхні „емоційні проблеми”, їхні комплекси і надкомпенсати стали інтегральною частиною їхньої вдачі так, що вони навіть не

здають собі справи, які викручені є їхні погляди і настанови.

Одним з наслідків довгої бездержавности є у нас загальне негативне наставлення до влади взагалі. Тому що влада була чужою, ненавислою, несправедливою до поневолених, у їхній уяві і підсвідомому очікуванні набирає визволення значення звільнення від всякої влади, від всяких обмежень, примусів і законів. Перехід від негатиї влади до позитивної настанови, до пошани до влади та її законів є одиєю з тих важких проблем, що стоять перед кожним народом, що визволився з колоніальної неволі.

Брак досвіду влади, її границь, можливостей і відповідальности призводить до думання, відірваного від дійсности. Власні слова, фрази, пропаганду береться за дійсність. На словах можна видумувати утопічні програми, вимріювати далекосяжні пляни, не турбуючись тим, як їх здійснити. Українське національне відродження почалося від літератури — поети і письменники ставали у нас політиками; їхні слова ставали політичною мудрістю і дороговказами. Слова та ідеології легко роз’єднують людей, бо кожний вірить у свою „словесну” правду без можливости її перевірити в зустрічі з дійсністю.

Конкретні проблеми та завдання, що стоять перед кожною владою, творять реальний ґрунт, який об’єднує людей та змушує до співпраці. Коли цієї влади неми, в бездержавного народу приходиться до переросту значення фрази, слова, ідеології.

Психологічно-побутові різниці

Не лише саме поневолення і бездержавність впродовж сторіч, але факт, що українці жили довго під різними окупаціями, під впливами різних культур додав до того, що між мешканцями різних українських земель витворилися глибокі різниці в ментальности, побуті, політичній зрілості і орієнтації, навіть у національній свідомості. Ці різниці не приймається добродушно й з почуттям гумору. Навпаки, ці різниці породжують серед нас нетерпимість одних до других, взаємну погорду, недовір’я і нехоть. В протилежності до „безпосередньо-ширих і простих наддніпрянців”, — на думку Миколи Вороного, — галичани є „специфічно рафіновані з плиткою меркантильною вдачею” із „застарілими забобами і пристосованістю до дрібнобуржуазного трибу життя”. Ольгу Хорунжинську

відраджуваю виходити заміж за І. Франка, бо це означало б переїзд до Галичини з її іншими звичаями. Її родина побоювалася, як її приймуть галичани. Побоювання виявилися оправдані. Галицьке суспільство ізолювало молоде подружжя Франка з Ольгою Хорунжиською. Їх майже ніхто не відвідував і тільки тому, що Ольгу вважали за ... „росіянку”.

Ці психологічно-побутові різниці проявилися також під час визвольних змагань 1917-21 років, коли західньо-український і східньо-український уряди діяли окремо, не розуміючи себе і часом проти себе. І досі на еміграції східні і західні українці навіть побутово і товарисько живуть окремо. Ці психологічні та побутові різниці є частинною причиною існування політичних груп, членство яких рекрутується на територіальній базі. Між східніми і західніми українцями далі панує недовір'я, нехт'я і навіть ворожість.

Для галичани наддніпрянці — це люди „широкої” „степової” вдачі з нахилом до безвідповідальних анархічних акцій, люди малої національної свідомості, вкінці — це „советські люди” або „східняки”, тобто меншевартні.

Для наддніпрянців галичани — це неповиоварті українці, вони ж „католики”, „йосафатники”, їхня мова неправильна, засмічена польонізмами і подібне.

Боротьба всередині української суспільності

Важливою причиною взаємного недовір'я, ворожості й браку почуття національної єдності між українцями був особливий характер нашого політичного відродження, тобто зріст національної свідомості й розбудження прагнення до власної державності відбувалося на тлі довгої боротьби всередині самої української суспільності.

Ще на початку ХХ сторіччя національно свідомих українців було дуже мало. Сам факт, що постала тоді партія, для якої самостійність була однією з точок програми (Українська Народня Партія) вказує, що змагання до державності не було рухом усього народу, чи навіть усієї провідної верстви, але тільки малої її частини. Проти неї стояли байдужі маси і багато перекоханих малоросів або москвофілів (у Галичині) переважно з-поміж зденационалізованих вищих верств і духовенства.

До існуючих соціальних різниць і конфліктів між

вищими, посідаючими верствами, та народом, який тримався свого окремого побуту і жив своєю народною культурою, прийшли ще національно-політичні різниці. Зденационалізовані вищі верстви були відчужені від народу. Між ними і народними масами не могло постати почуття спільної долі, спільних прагнень, як це могло статися в тих поневолених на короткий час народів, у яких провідна верства очолила змагання усього народу за своє визволення.

Однією з трагічних особливостей історії України є те, що вона кількакратно втратила своїх „панів”, тобто свою провідну політичну верству. Впродовж XVI і XVII століть тисячі українських шляхетських родів спольщилися, в XIX столітті тисячі нащадків козацької старшини зросійщилися. На наших очах активніші з природи одиниці йдуть на службу інтересів советської імперії і відчужуються від свого народу. Наслідком тих денационалізацій наших провідних верств у народі витворилося не лише почуття відчуження, але й недовір'я до своїх панів, свого проводу. Вороги України дуже вміло підсичували це недовір'я, спокушуючи панів переходити до них, а потім підбурюючи низи проти них.

Коли деякі особи з „панів” почали повертатися до свого народу, широкі маси і інтелігенція поставилися до них з недовір'ям і навіть з ворожістю. Галицьке суспільство довго не могло погодитися з тим, що граф Шептицький став митрополитом Греко-Католицької Церкви в Галичині. Національно свідомі інтелігенція Наддніпрянщини не могли погодитися з думкою, що російський генерал П. Скоропадський, поміщик, що не вмів говорити по-українськи, став гетьманом України. Так само як сьогодні частина нашого суспільства не може погодитися, що советський генерал може включитися в українське змагання до незалежності.

Всередині боротьба за поширення національної свідомості і самостійницьких прагнень не лише абсорбувала велику масу енергії, але теж залишила в переможених ресентимент, гіркість і відчуження від решти громадянства. Розбиття суспільності на два табори: „українців” (тобто самостійників) і малоросів, або москвофілів, посіяло зерно глибокого взаємного недовір'я серед різних частин української суспільності. Самостійники ледве чи могли довіряти тим, що були ворожі „українському

рухові". Вони радше вважали їх зрадниками, яких треба поборювати, а не йти до згоди та єдності. Оця політично-психологічна спадщина взаємного недовір'я, підозрінь та ворожості залишилася й досьогоднішнього дня.

Ідеологічне розуміння українства

Коротко накреслений вгорі процес зростання національної свідомості і національної політичної думки не лише поглибили недовір'я і посіяли зёрна ворожості між мешканцями України, але привели до ідеологічного розуміння українства, чи ідеологічного розуміння українського патріотизму. Приналежність до українського народу почало ідентифікуватися з визнанням такої чи такої партійної ідеології і програми. Самостійництво — це не було прагнення усього народу, як це буває, коли якусь країну окупує і поневолює на короткий час ворог, але це була ідеологія і програма спочатку малої групи бездержавного народу, в якому бажання власної державності вже приспане, якої собі велика частина громадянства не бажає. Що ці змагання виявилися спочатку як „український рух”, до якого можна було належати або ні, — ілюструє оце вузьке „ідеологічне” розуміння України. Годі собі уявити, щоб в окупованій німцями Франції існував „французький рух”, або навіть у Польщі, яка була понад сто двадцять років під російською, пруською та австрійською окупаціями, існував „польський рух”, який мусів спершу боротися проти інших поляків за ідею національного визволення Польщі.

Національно-визвольна ідея перемогла вкінці серед українців. Між двома світовими війнами, зокрема в Західній Україні, національна свідомість поширилася на широкі верстви народу, які вже були готові активно боротися за здійснення незалежності України. Проте, хоч внутрішнього „ворога” (москвофілів” і інших противників незалежності України) вже майже не було, психологія недовір'я і взаємної ворожості між українцями не змінилася. Вона проявилася тепер у взаєминах між політичними групами. Хоч усі політичні партії в Західній Україні стояли на самостійницьких позиціях, одні другим не довіряли, одні одних засуджували, відмовляли права мати голос у вирішуванні загальнонаціональних проблем.

В умовах неволі під Польщею було кільканадцять

політичних партій, і хоч впродовж усіх 20 років тонни паперу і море чорнила зужито на апелі до єдності і статті про консолідацію, до ніякого зговорення між тими групами не дійшло. Не було теж узгодження дій між легальними партіями і оунівським підпіллям. Усім бракувало взаємного довір'я, тобто переконання, що інші українці такі самі щирі патріоти, як вони самі; що вони мають право також щось вирішувати, зокрема майбутню долю свого народу. Замість того була готовість дошукуватися в противникові нечесних мотивів, „хрунівства”, опортунізму, браку справжнього патріотизму, готовості до зради і подібного.

Донощицтво і зрадництво

До такого стану взаємного недовір'я і підозрливості добавила свою мірку справжня болячка нашої суспільності, якою було поширене донощицтво і психологічно споріднене з ним зрадництво. Донощицтво — це скрита співпраця — за гроші чи з особистої помсти — з чужою владою проти своїх земляків, зокрема проти провідних осіб між ними. Зрадництво — це явний перехід на бік ворога і дія проти інтересів власного народу. Писав В. Липинський у своїй статті „Покликання 'варягів' чи організація хліборобів”: „Зрадництво стало найбільш характеристичним явищем нашої історії”.

Найбільш ганебною була поведінка наших козаків, які, коли були оточені ворогом, видавали йому на страту своїх старшин, щоб так рятувати свою шкуру. Явище — невідоме в історії інших європейських народів, у яких між рядовими вояками і старшинами витворювалося сильне моральне пов'язання, де існував кодекс особистої чести, який зобов'язував до вірності присязі і своїм провідникам. Вороги: поляки чи росіяни, знали цю слабкість легковірної козацької черні. Вони, звичайно, поширювали чутки про пляновану зраду старшин, і ця метода виявлялася дуже успішною у народі, в якому бракувало того цементу, що зв'язував би усіх в одну спільноту долі; в якому свідомо не плекано почуття вірності, особистої чести, відданості одного одному.

Читання історії козацької держави, зокрема від смерті Богдана Хмельницького до Івана Мазепи, викликало у мене гнітюче враження; це читання може лише породити тривогу за наше майбутнє. Це ж була наша держава, де

була власна влада, уряд і власне військо; Польща була вже ослаблена, а Росія ще не була потугою. І що ми з цієї держави зробили? Як ми поводитися? Чи виявилися ми тоді політично зрілим народом? Отож були два гетьмани; правобережний і лівобережний, які найчастіше воювали проти себе. Проти кожного з них виступали один за одним всілякі полковники як кандидати в гетьмани. „Що козак — то полковник, що сотник — то гетьман”, така була тоді приповідка. Українці воювали проти себе самих. Звідси названо цей період нашої історії „Великою Руїною”.

Найгірше ж було те, що оця ривалізація за владу йшла в парі з постійними доносами до московського царя на своїх гетьманів, з шуканням допомоги у ворога коштом ступневої ліквідації незалежності України. За кожну таку поміч треба було платити обмежуванням свободи власної держави.

Д. Многогрішного старшини-змовники віддали цареві на муки і заслання. Провідник змовників І. Самойлович став гетьманом. Хоч як він вислужувався московським воєводам, — між іншим, довів до скасування автономії Української Церкви, — на нього також було зроблено донос, його арештували і заслали на Сибір. Генеральний суддя, тобто член гетьманського уряду, Кочубей та полковник Іскра зробили донос на І. Мазепу. Таких прикладів можна б навести багато з нашої трагічної історії. Недарма Т. Шевченко називав тих наших гетьманів „варшавським сміттям”, „гряззю Москви”, а своїх сучасників з-поміж української аристократії — „вислужниками чужого отечества”, і „донощиками і фарисеями”, які допомагають ворогові „із матері (України) полатану сорочку знімати” і гірше „ляха її розпинають”.

Не гаразд було і між західними українцями, коли Іван Франко мусів нарікати на „брак справжніх характерів” між ними і на безліч „перевертнів усякого роду”.

Як видно зі статті Л. Плюща „Трагедія Івана Дзюби” („Сучасність”, грудень 1976) проблема поширеного ренегатства й національної зради серед українців турбує українських патріотів-дисидентів. На цю тему він вів розмови з І. Дзюбою, І. Світличим та іншими учасниками українського руху опору.

Він далі коментує: „Це трагедія України — перевертні”. Цю трагедію України Шевченко геніяльно змалював в апокаліптичній містерії „Великий Лях”:

*Сю ніч будуть в Україні
Родитись близнята:
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати!
Другий буде (...)
Катам помагати.*

Євген Сверстюк пояснює цю болячку донощицтва і зрадництва жадобою матеріальних користей. У статті „На дев'яте березня” він писав: „Є щасливі нації. Для них відступництво і національна зрада — просто випадок патології, що реєструється в клініці, але не фіксується в історії. Для нас цілими століттями дорога до зради пахла коритом, мундиром, золотом, а дорога вірності — кров'ю („Вибране”. Вид. Сучасність 1979, стор. 50).

Проте на нашу думку, існують ще інші, психологічні, причини цієї болячки. Донощицтво — це вияв укритої люті облудливо - покірної і нібито назверх льояльного раба, що не має відваги явно виступити проти противника чи ривалізувати з іншим за посаду, владу чи якісь користі, в якого нема мінімальної пошани і почуття національної чести, зате є сліпа, деструктивна злоба, заздрість і ворожість. Як інакше пояснити поширене донощицтво між нашими земляками, що жили в діпівських таборах, або навіть тепер в Америці чи в інших країнах вільного світу. На думку урядників Міжнародної Організації для ьтікачів (ІРО), українські табори відрізнялися тим, що в них було найменше злочинів (грабунків, убивств), тобто актів прямої агресії. Українці славилися за найбільш працюючих, слухняних, покірних і невимогливих біженців. Затє з-поміж усіх етнічних груп від українців приходило найбільше доносів на своїх земляків.

Це саме діється в Америці чи іншій країні, де живуть українці. Нещодавно Іван Кедрин у своїй статті „Де корінь лиха України?” (з передруку у „Вільному Слові” з Лондону) иавів кілька прикладів ганебної поведінки українців. „Вперше в історії Америки, — пише І. Кедрин, — покликаний колишній президент Форд українського діяча на становище свого дорадника в етнічних справах, — негайно найшовся українець, який написав листа до Білого Дому, що покликаний на те становище діяч не має належних кваліфікацій”. Проти включення українського спортсменця запротестував теж українець своїм доносом... Як сам згаданий

автор подає, на нього були доноси, раз що він комуніст, то знову, що він фашист.

Доноси в Діпівських таборах і в Америці не приносили і не приносять ніякої матеріальної користі, ані „мундурів“, ані „золота“, ані привілеїв. Вони викликають радше погорду до самих донощиків. Їхні доноси та їхні прізвиська зберігаються в архівах і колись будуть виявлені дослідниками. Проте, це видно не спиняє донощика від доносів. Доноси є актами „пасивної агресивності“, як їх зве клінічна психологія, — типовими для людей, що не навчилися явно та прилюдно боронити своїх прав, що не вміють бути собою без страху і не вміють признатися до своєї амбіції здобути кращу посаду для себе у ривалізації явній з іншими, навіть своїми земляками, знайомими чи приятелями. Поневолено людина навчилася тільки стріляти з-поза плота.

Якщо мова про язву донощицтва — ситуація в сучасній Україні просто трагічна. Советська влада не тільки спокусами, але погрозами й психологічним примусом втягає людей до донощицької роботи. Часом советам удається зробити дітей донощиками на власних батьків.

Советська влада має подвійну користь із цієї тактики: з одного боку, вона здобуває контроль над людьми, бо знає, що і хто думає, що плянує робити тощо. Подруге, советська влада ширить страх і поглиблює недовіря між людьми, і тим самим унеможлиблює порозуміння, створення почуття національної єдності.

Вплив Донцова

Поразки і невдачі залишають звичайно в суспільності почуття гіркоти, збільшену злість на себе самих, шукання винних між собою і рівночасно радикальних способів вийти з цієї кризи. Це дуже родюче поле для демагогів. Використовуючи загальне невдоволення, економічні труднощі країни після війни або в наслідок інших причин, вони своїми спрощеними програмами уміють захопити широкі маси і здобути владу над ними. Так сталося в повоєнній Італії і Німеччині, де до влади прийшли Муссоліні і Гітлер. В Західній Україні не політичну владу, але владу над думанням молодого покоління українців здобув публіцист Дмитро Донцов.

Він був нещадний і часто несправедливий у критиці провідників Визвольної революції, отож давав молоді відповідь (спрощену) на їхнє „чому“ (чому революція не

вдалася?), і рівночасно пропонував свою ідеологію як вихід з кризи і певний шлях до перемоги в майбутньому.

Публіцисти, що сьогодні негативно оцінюють ідеологію Донцова, готові все ж таки признати йому заслуги, зокрема в наснаженні революційних протиросійських настроїв у Західній Україні. Це правда, що його виступ напередодні Першої світової війни на Студентському з'їзді у Львові в 1913 році з ясною програмою самостійности України був подією історичного значення. Але на поширення національно-визвольної ідеології у Західній Україні не сам Донцов мав вплив. Відразу після програної війни проти поляків західня українська суспільність ставала щораз більше політично революційною. Нагадаймо існування тайного університету у Львові, постановля Української Військової Організації, протипольські акції, що спонукали польський уряд до паціфікації усього населення, організовану участь у виборах до польського союму або їх бойкот і подібне. Нагадаймо роллю Греко-Католицької Церкви з молодим патріотичним духовенством, роботу „Просвіт“ і кооператив по селах. Думаю, що і без появи Донцова галицька суспільність ставала б щораз більше революційною і готовою до активної боротьби за завершення національно-визвольних змагань. На тлі такого загального росту й поширення національної свідомости появилася Дмитро Донцов. Своїми писаннями він, радше звихнув політичне думання значної частини суспільности й зупинив процес наростання зрілої політичної культури, тобто процес ставання нацією-державою.

Д. Донцов переніс уривки теорій кількох західних публіцистів, філософів та соціологів, які, до речі, в західних суспільствах не мали аж такого великого впливу — їх вважалося радше маргінесовими фігурами — і подав їх західньо-українській молоді за справді передових людей нової Європи. У своїх публікаціях: „Вістнику“ і кварталниках „Вістника“ він хвалив Муссоліні, Гітлера, полк. Ля Рока, Л. Дегреля. Між іншим, цей останній вже перед війною зустрічався з Гітлером, і його бельгійці вважають за звичайного зрадника та гітлерівського агента. Його та йому подібних Донцов представляв як представників відродженої Європи. На таких зразках мала виховуватися західньо-українська молодь. Чи не був це обман?

Негативний вплив Донцова помітний і в тому, що він завернув наростання політично-державницької культури

серед західньо-українського суспільства, головною рисою якої є вміння підпорядкувати свої особисті та групові інтереси і переконання загальнонаціональним інтересам і вартостям. Це є культура національної згоди, „консент” співпраці в критичних хвилинах, не зважаючи на всі різниці між поодинокими групами. Саме поняття слова „згода” викликало в Донцова потоки глумливих і їдких коментарів так, начебто прагнення національної згоди, поїтяг до компромісу між групами були національним злочином.

Що така регресія відбулася, вистачить порівняти поведінку нашої політичної верхівки перед і під час наших Визвольних змагань 1918-1920 років з поведінкою під час Другої світової війни. Наші послы до австрійського парламенту і наші військовики діяли в порозумінні, тобто в повному довір'ї, що всі вони є чесними і щирими патріотами, що всі прямують до тієї самої мети. І хоч часом були помилкові рішення, не було ніяких внутрішніх бунтів, не було взаємних вбивств чи терору одних проти других. Це була подиву гідна політична зріла акція. А що приніс 1941 рік?

Д. Донцов замість спаювати національну спільноту, розбиту сусідами, роз'єднану внутрі боротьбою між різними орієнтаціями (самостійницькою, москвофільською, федералістичною і т. п.) радше допомагав розвогнювати розходження, ширити недовір'я та ворожість між вже національно свідомими українцями. Це він ділив українську суспільність на касту „луччих людей” та на інших, яких він звав опортуністами, свинопасами, угодовцями, гречкосіями, провансальцями тощо. Ляйт-мотивом його писань на внутрішньоукраїнські теми був саме поділ на „ми і вони”. „Ми” — це визнавці доктрини Донцов, це орден луччих людей, яким призначено вести інших не тому, що вони більш видючі, розумніші, досвідченіші, більш зрілі, а тому, що вони мають сильніший інстинкт влади, що вони більш вольові, тверді, навіть жорстокі, нещадні і позбавлені моральних чи чисто гуманних турбот і уважливості. „Вони” для Донцова — це всі інші: демократи, ліберали, соціалісти, монархісти, паліївці, католики, — тобто решта суспільності. Донцов виключав будь-який компроміс між групами в ім'я загальнонаціональних інтересів.

Компроміс між політичними групами в державно зрілих

народів, зокрема в ЗСА — це вершок політичної мудрості, основа стабільності демократичної системи, запорука свободи людини. Для Донцова та вихованих на його ідеології оунівців компроміс — це був вияв слабости характеру людини або просто — запроданство. Гаслом була і лишилася в деяких оунівців безкомпромісова боротьба не лише проти національних ворогів, але проти своїх земляків, своїх політично-партійних противників.

Щоб виправдати цю вимогу безкомпромісовості щодо власних земляків, Донцов приписував своїм противникам різні наміри і погляди, які були далекі від правди. Навіть у старшому віці і живучи в Канаді, він не змінив своєї тактики у відношенні до своїх противників. В листі до М. Сосновського з 17-го січня 1969 року він, м. ін., писав: „Як може бути 'одна зовнішня політика', коли Лапичаки і Цимбалісті дораджують співпрацю і навіть 'дружбу' з Москвою? Коли й Мірчук — устами Горнового — дораджують те саме”. („Український Журналіст”, грудень 1976 року). Але хто з цих осіб, де і коли дораджував дружбу з теперішньою Москвою? Це тільки дрібний приклад та ілюстрація, як Донцов умів приписувати своїм опонентам різні погляди, ідеї чи наміри, щоб опісля виправдати свою проповідь безкомпромісовості і національної незгоди.

У висліді писань Донцова ідеологічне розуміння українства ще більше звузилося. Щоб вважати себе українським патріотом замало було прагнути незалежності для свого народу й працювати для нього, треба було ще визнати сліпо і слухняно доктрину Донцова. Треба було стати членом вже не українського руху, як це було перед Першою світовою війною, але вже „націоналістичного руху”, тобто бути членом і прихильником ОУН.

Поглиблене недовір'я та ворожість між різними групами українців-патріотів і самостійників і ще більше звужене ідеологічне розуміння українського патріотизму та ідеологічне визначення української нації — ось спадщина Донцова, якої ми досі не позбулися. Теза про „блискуче відокремлення” одного оунівського табору в перших роках після Другої світової війни — це відгомін і прямий наслідок донцовських ідей.

Важко собі уявити, щоб, наприклад, американська Демократична партія або Республіканська партія, чи будь-яка французька або німецька партія, проголошували своє „відокремлення” від решти політичного життя суспіль-

ности і назвали його навіть „блискучим”, вважаючи тільки себе справжніми патріотами, відмовляючи усім іншим права мати якийсь голос у вирішуванні спільної долі.

Тезу про „блискуче відокремлення” треба вважати вершком недержавницького, політично-незрілого думання. Воно звужує українську націю до визнаців однієї ідеології, до членів і прихильників однієї політичної групи. Решта народу — це маси, яких треба тримати в послуху. Хто почне підносити голову й висловлювати іншу думку, його треба змусити до мовчанки, засудити, викинути з нашої суспільности або й фізично зліквідувати. Такі є логічні консеквенції ідеологічно-партійного розуміння українства.

На початку цього есею цитовані В. Липинський, Б. Матюшенко, В. Стефаник та американські дослідники політичних наук доказували, що політична зрілість суспільности вимагає зрізничування поглядів і в той сам час почуття національної згоди („консент”), яким усі ідеологічні і групові розходження мають бути підпорядковані. Донцов вчив протилежне, а його послідовники далі застосовують тезу про шкідливість згоди, єдности, солідарности з інакшесудуючими українцями, продовжують ширити недовір'я до них, як непевних патріотів, над якими треба наглядати, думання та дію яких треба „унапрямлювати”. Якщо це не вдається, тоді треба їх відсувати від українського життя.

Резюме і висновки

Міркування, висловлені у цій статті, дали відповідь на поставлене на початку питання. Українці не виявилися досі політично зрілим народом, тобто народом здібним створити, а не лише проголосити, власну державу та її вдержати. Це не „відкривання Америки”. Про нашу політичну незрілість можна чути від кожного українця, розчарованого тією чи іншою поведінкою своїх земляків. Ця поведінка є для них черговою ілюстрацією, „чому ми не маємо держави”, „чому ми такі бідні”, „чому ми Богом опущені”. Такі і подібні висловлювання чується дуже часто.

Якщо вжити образ, український нарід можна б порівняти до паралітика, який живе, борсається, пробує встати, але внутрішній параліч не дозволяє стати на власні ноги і почати ходити. Український нарід завеликий, щоб

його вбити. Голодом, масовими засланнями й розстрілами Сталін пробував його знищити, але не зміг.

Упродовж усієї своєї історії з українського народу виходили світлі, шляхетні постаті, люди великого ума і любови до України. Своїми діями і ділами вони, мов життєносними ін'єкціями, впорскували життя і так допомагали народові перетривати усі лихоліття, вселяли в нього віру в себе, надію на краще і відвагу та силу прямувати до нього.

Рівночасно український народ виявлявся ослабий, щоб зажити повним життям. Бацили внутрішньої неуги неутралізували або і нищили те, що перші пробували творити. Шашелі підточували те, що робили будівничі. Так ми зависли між смертю і життям, борсаючись у власних конвульсіях.

В цій статті була спроба звести різні симптоми нашого хворого політичного організму під одну діагнозу, якою вважаємо відсутність почуття єдности, консенту між українцями, які інтегрували б усіх українців у життєдатну, здорову спільноту. Замість єдности та згоди панує радше відчуженість, недовір'я і ворожість між групами, як теж поміж поодинокими українцями.

Рівночасно в цій статті була спроба знайти причини цієї політичної недорозвинености нашої спільноти. Кожна з цих причин вимагала б психологічно глибшої соціологічної і політичної аналізи. Це тема для майбутніх публіцистів, письменників і фахівців. Для пригадки наведу причини, які, на мою думку, не дозволили нам розвинути ся в модерну політично зрілу націю.

1) Довга бездержавність, зокрема відсутність у нашій історії періоду, коли б усі українські племена, землі і верстви були об'єднані під однією сильною своєю центральною владою, не дала українцям нагоди навчитися думати категоріями цілоти українських земель та єдности усіх мешканців України. Довговікова бездержавність не дала також українцям нагоди виплекати в собі таких громадянських чеснот, як сенс лояльности та пошани до авторитету своєї влади, як толерантність до різниць, як готовість до співпраці з іншими, основана на довір'ї до своїх земляків, до їх чесности, ширости, повновартости, без чого модерна демократична держава не може справно функціонувати.

Замість того довговікове поневолення залишило „намул” у думанні й поведінці більшості українців у формі самоненависти, посиленої ворожості, непевності й усяких форм надкомпенсати цих почуттів.

2) Життя українців віками між різними окупаціями і під впливами різних культур призвело до відчуження між ними.

3) Конечність боротьби за політичне відродження України всередині самої української суспільності, тобто українців-самостійників проти українців, противників національно-політичної незалежності України, на тлі національно-несвідомих і пасивних мас, посягла ворожнечу, поглибила клясову прірву між різними верствами українського народу.

4) Довга традиція донощництва і зрадництва тільки поглибила підозрілість і недовір'я між українськими людьми.

5) Негативний вплив Донцова з його висміюванням згоди і компромісу між українськими політичними групами, його розбивання національно свідомої вже суспільності на „луччих” людей, тобто визнає його доктрини, і всіх інших, що відважилися не погоджуватися з його ідеями, — всі ці причини довели до атмосфери глибокої недовіри, підозри і ворожості, які характеризують стосунки між українцями, зокрема між зорганізованими політичними групами.

Ніякі наші проповіді революції і навіть збройна боротьба — держави не створить. А якщо хвилево створить її, то не втримає, доки не буде в нас державницького, тобто політично зрілого думання, основною і найголовнішою рисою якого є почуття національного консенту, згоди. А це можливе тільки при акцептуванні всяких розходжень і різниць — культурних, віровизнаних, політичних; можливе при визнанні права за кожним українцем мати свої погляди на таку чи таку справу без небезпеки бути за це засуджуваним як неповноцінний українець, як „несправжній” патріот. Психологічно основою такої настанови мусить бути довір'я до своїх земляків, до їх чесности, до їх щирої любови для спільної Батьківщини.

Якщо цей стан не зміниться, треба серйозно сумніватися, чи ми потрапимо самі встановити свою владу. Ми ж не в стані зорганізувати одного політичного проводу чи

громадської централі, ми не вміємо зорганізувати одну школу в громаді чи влаштувати одне свято державности. Це все, живучи далеко від України і не маючи нагоди мати якісь користі з влади; що ж буде, коли буде нагода творити власну державу, коли можна буде мати справжню владу над іншими і мати якісь користі з неї? Якщо хтось не може тепер толерувати інших поглядів, якщо він не вміє підпорядкувати інтересів своєї групи інтересам загалу, якщо він вважає, що Україна мусить бути такою, як він або його група цю Україну уявляє, інакше „хай не буде ніякої”, — то ніяк не можна сподіватися, що він свої настанови змінить, коли дійсно буде можливість творити державу.

Чому апелі до єдності не помагають?

Що серед українців бракує єдності, це теж не відкриття цієї статті. Вже гетьман Мазепа вказував на цю недугу української суспільности, яка стала причиною упадку нашої держави: „През незгоду всі пропали, самі себе звоювали”. До єдиномислія, згоди і братерства між нашими соціяльними верствами закликав Тарас Шевченко: „Обніміте ж, брати мої, найменшого брата”.

І в наш час про брак національної згоди нагадують нам наші церковні, громадські та політичні провідники, письменники і публіцисти. На цю тему появилось чимало статей, писаних розумно, вдумливо й з болем душі. Про національну єдність молимося по храмах; півстоліття в наших церквах після Служби Божої увесь народ співає пісню-молитву „Боже, нам єдність подай”. Співає набожно і зворушливо.

Проте ані побожні, зворушливі молитви, ані апелі до єдності, ані наші нарікання на її брак — цієї єдності не створили і не створять. Чому воно так? На мою думку — всі ці апелі, молитви і нарікання є в сфері абстракцій. Навіть ті, що нарікають на брак єдності, що моляться за єдність і закликають інших до неї, рідко застосовують ці вимоги до себе самих, рідко аналізують мотиви і наслідки власної поведінки на життя громади, рідко замислюються, як ту єдність конкретно в щоденному житті здійснювати. Доходить до того, що навіть ті, що нарікають на брак єдності, що апелюють до єдності, своєю поведінкою продовжують стан незгоди і його поглиблюють.

Метою дальших міркувань цієї статті буде звести ці ідеали єдності та національної згоди зі сфери абстракцій на ґрунт конкретної щоденної поведінки кожного українця.

Єдність на мою думку, не ввійде в наше життя як якась надприродна ласка, яка нагль без ніякого зусилля людей усуне намул довгого поневолення в думанні мільйонів українців і сціпить їх в одну інтегровану спільноту. Так само єдності не створять кілька наших політичних чи громадських лідерів, які раптом порозуміються і почнуть співпрацювати. Така єдність, звичайно, короткотривала. Щоб вона тривала довше, єдність мусить постати зусиллям усіх, ділами і поведінкою мільйонів українців.

Державна єдність виростає з певних психологічних рис людей, які витворюються довшим життям у впорядкованій своїй державі, що старається задовольнити потреби своїх громадян і тим самим викликає довір'я та сенс лояльності в них. Ці самі риси свідомо й пляново плекається в програмах т. зв. громадянського виховання (civic education).

Громадянське виховання

Ділянка громадянського виховання в нас досі повністю занедбана. Уся увага була присвячена поширенню та закріпленню національної свідомості і патріотизму. Для політичного відродження це було найкраще; проте навіть найгарячіший патріот може виявитися руйніником, якщо він не вміє думати й діяти по-державному, якщо він не замислюється над наслідками його поведінки на життя громади, не має охоти широко проаналізувати себе, щоб розрізнити, де кінчається патріотизм, а де починається власна амбіція й жадоба влади, якщо він не здібний співпрацювати з іншими.

Одне з найважливіших завдань, на мою думку, що стоять перед батьками, виховниками і усією суспільністю — це посилення громадянського виховання нашої молоді. Якщо ми хочемо серйозно збудувати власну державу, не вистачить бути національно свідомим патріотом, але теж треба вміти думати та діяти як зрілий та відповідальний громадянин.

Цілі та принципи громадянського виховання, розроблені для шкіл і молодечих організацій, є ті самі і для усієї

суспільності. Усе, що діється в суспільності, має формуючий вплив на думання та поведінку людини, зокрема молоді. Якщо діагноза правильна, що українцям бракує того морального пов'язання, цементу, що спаює різні частини і елементи в одну спільноту, і що тим цементом є довір'я до чесності і патріотизму усіх українців, яких вони не були б ідеологічних орієнтацій і поглядів і признання їм права співвирішувати долю спільної їм батьківщини, — тоді мета і методи громадянського виховання стануть ясні. Вони мусять зводитися до плекання свідомого довір'я до власних земляків, до пошани до них, не зважаючи на всі різниці, до витворювання готовости шукати співпраці.

Толерантність до різниць, на нестачу якої серед українців постійно вказується, виростає з довір'я до людини, тобто з переконання, що інша людина, хоч думає інакше, є однаково вартісним громадянином, який має право думати інакше, і з його думкою кожний повинен рахуватися.

В парі з тим мусить існувати довір'я, що, з винятком нечисленних одиниць, люди керуються чесними мотивами і в основі є морально добрими. Не можна брати під сумнів моральний характер людини чи щирість її патріотизму тільки тому, що не погоджується з нами.

Отож треба всі виховні і перевиховні зусилля в родинах, школах, молодечих організаціях, в пресі й у всьому громадському житті скерувати на те, щоб витворити серед нас атмосферу взаємного довір'я, почуття згоди та єдності. Не деклямаціями про неї, не абстрактно, але конкретно щоденною поведінкою, починаючи хоч би від плекання товариських взаємин з українцями різного територіяльного походження, різної віри і без віри, і різних поглядів.

Кожний мусить додати до того, щоб взаємини між українцями, щоб участь у житті наших громад не залишала стільки почуття гіркоти, ресантименту і не доводила до бажання втекти від такого середовища. Батьки, учителі, виховники повинні свідомо прищеплювати дітям ширшу настанову до себе самих, тобто — привчати їх питатися себе самих, що кожний робить для добра громади, якими мотивами керується, які наслідки ця дія або відсутність дії матиме на дальший розвиток громади? Треба навчити їх питати себе, чи їхня поведінка у відношенні до інших

українців додає до поширення толерантності в громаді, чи навпаки — додає до поглиблення незгоди?

Дітей у родині і школах треба свідомо виховувати в довірі до українських людей, привчати бачити в цих людей позитивне: чесність, щирість, жертвенність, відданість ідеї. Роз'єднаність і пануюча ворожість між українцями, яка часто проявляється в постійній критиці усіх і вся і в наріканнях на всіх, — а цьому прислухаються наші діти змалку, — витворює в дітей нехоть до українства і бажання втекти від такої нездорової атмосфери українського життя, у якій стільки ресантиментів, образ, непорозуміння і суперечок за дрібнички; можливо, що це і є причиною, чому діти багатьох наших політичних провідників поодружувалися з не-українцями і поволі відходять від українського життя. Вони, мабуть, наслухалися стільки негативного про інших українців від своїх батьків, що тільки шукали нагоди відійти від такого середовища.

В державних народів громадянське виховання зводиться до навчання учнів про різні державні установи, про роль уряду, парламенту й суду, про права та обов'язки громадян тощо. В народі, що обтяжений психологічним тавром неволі, громадянське виховання повинне зосереджуватися на потребі стирати це тавро, тобто усувати цей намул довгої неволі в думанні та поведінці поневолених. Іншими словами громадянське виховання мусить мати дещо з постійної психологічної аналізи, психотерапії та перевиховання. Мета його — допомагати людям здобути вгляд в себе самих, в мотиви власної дії, в психологічні наслідки поневолення, як вони проявляють себе в особистому і громадському житті. Так унапрявлене громадське виховання має вкінці привести до перемоги раціонального думання над емоційним, до вміння розрізняти, що є істотне, а що другорядне, тобто — до визволення людини з пут дрібничковості, надмірних емоційних реакцій, у яких тратиться всяке почуття міри і сенсу.

Роль преси.

Преса в наш час може мати великий вплив на виформування політичної культури серед суспільства. Для українців вона може дуже сприяти витворенню серед них почуття національної єдності. На жаль, наша преса, зокрема па-

ртійна, замість об'єднувати українців, їх ще більше розсварює. Перш за все преса однобічно інформує, промовчує успіхи чи позитивні акції осіб або груп, які ставляться критично до даної партії. Читачі, виховувані такою пресою, ніколи не здобудуться на почуття пов'язаності з іншими українцями, що стоять поза їхнім середовищем, тобто ніколи не дійдуть до рівня державницького політично-зрілого думання, бо про роботу інших українців вони прямо не мають змоги довідатися.

Якщо мова про опінії, висловлені на сторінках преси, від повідальним редакціям слід би уникати друкування статей всіляких демагогів, які всупереч фактам свідомо ширять неправду, підривають довір'я до інших, поглиблюють ворожечу.

Липинський писав: „Громадянство, яке не має організованої опінії (тобто організованої інтелігенції), яка жила б з об'єднування, а не роз'єднування громадянства, не може мати найменшої відпорності на сторонні чужоземні впливи, і нема такої ворожої провокації, яка не могла б удатися серед такого громадянства, збільшуючи в ньому хаос, анархію і взаємну ворожість” (Листи до Братів Хліборобів, стор. 459).

Наукові установи, Церква, партії

Наші науковці могли б дати теж кращий приклад національного консенту. Хоч це може дрібно річ, але вона симптоматична: наші науковці не можуть досі погодитися, як називати країну, в якій живемо. У висліді одна наукова установа і деякі періодики вживають назву США, інші газети і науковці вживають назву ЗСА, ще інші — ЗДА. Назва — це дрібниця, однак, серед нас вона виростає до „принципової” справи.

Прагматичні американці міняють назви для вигоди громадян. У нас кожна дрібничка, чи це буде правопис, чи календар, чи порядок кольорів на прапорі, чи назва країни, стає якоюсь ненарушимою святістю, докола якої ведуться нескінченні суперечки і сварки, які доводять до розколів у громаді. За цим криється типове наше сам-собі-панство, тобто не визнавання над собою ніякого авторитету. Кожний уважає, що тільки його погляд на дану справу правильний. Усі інші мають його прийняти. Ми, отже, забуваємо, що важніше за те, чи погляд правильний, чи неправильний — є знайдення консенту на один термін, на

один правопис, один календар тощо. Є у нас автори, які настаюють, щоб друкувати їхні статті за правописом, який вони вважають єдиноправильним; якщо редакція не погоджується на цю вимогу, тоді „краще не друкувати статті”. Менше важний їм зміст статті, потреба висловити свою думку і збагатити тим громадську. Важливіше над усе — вживати правопис, що його вони визнали. До таких публіцистів належав м. ін. Донцов. Він забороняв виправляти мову його статей, не хотів, щоб вживати „в Україні”, але тільки „на Україні”, вживати апострофів тощо (Український Журналіст ч. 13. грудень 1976, стор. 22).

Подібна ситуація існує в нашому церковному житті. Православні українці вже віддавна мають свої Богослужби в гарній українській мові. Коли Католицька Церква рішила перейти на живу мову, найбільш раціонально і доцільно було перейти на мову, вживану в Православній Церкві. Замість того воїни творять якусь нову мову — мішанину церковних і сучасних українських слів. Тут не йдеться про якісь догматичні різниці між обома Церквами, а про вислів своїх релігійних почувань, що можна би робити однією спільною мовою.

Для прикладу вкажу на популярну молитву „Отче наш”. Українські католики мають один текст, а православні мають аж кілька. Чи дійсно так важливим є, щоб вживати в молитві слова „должникам”, а не „винуватцям” чи „довжникам” нашим; „довги”, а не „провини” наші, і навпаки? Католики моляться „хліб наш насущний дай нам днесь”; в одній православній церкві „хліба нашого щоденного дай нам сьогодні”, в іншій церкві — „хліб наш щоденний дай нам сьогодні”, а ще в іншій — „хліб наш насущний дай нам сьогодні”. Вистачить зайти до трьох православних церков у місті Нью Йорку і почуєте три тексти цієї самої молитви.

Ці різниці в молитві можуть видаватися маловажні, але вони є симптоматичні для нашої недуги. Цей приклад особливо повинні соромити нас, коли зважити, що протестанти і католики на Заході вже від століть мають один текст цієї самої молитви, дарма що між ними існують великі догматичні та обрядові різниці, що вони вели криваві релігійні війни між собою.

А ми, українці, близькі догмами і обрядом, не можемо узгодити тексту молитви, яку доводиться часто проказувати спільно і прілюдно. Все це діється в ХХ столітті, ма-

йже чотириста років після релігійних полемік і релігійного роз’єднання.

Подібні різниці введено в тексти Літургії. Православні славлять Бога „На віки вічні”, а католики „на віки віків”; православні закликають „В спокої Господеві помолімся”, а католики — „в мирі Господеві помолімся”.

Важко зрозуміти сенс і потребу таких розрізнувань. Їх хіба можна пояснити як вияви типового нашого сам-собі-паїства усіх: від найвищих духовних осіб починаючи, до поодиноких священиків та дяків. Якщо церковні люди не можуть узгодити тексту однієї молитви, важко сподіватися, щоб вони були здібні дійти до згоди у більш важливих речах.

З одного боку католицькі владики взивають православних до наближення, до спільного святкування тисячоліття християнства в Україні. З другого боку — створюють перешкоди, розрізнення, щоб підкреслити свою окремішність. Бо навіть, якщо б прийшло колись до якихось розмов про наближення наших Церков, одним з питань буде справа літургійної мови. Кожна Церква боронитиме свою мову і можуть вони роками за це сперечатися.

Так знову на наших очах творяться акти, що нас роз’єднують. Якби було більше пригадувань про наслідки своїх рішень, зокрема для справи національної єдності і зближення; якби було більше самокритицизму в наших Владиках, які не повинні вважати себе експертами мови і вводити дивовижну-мішанину української і церковнослов’янської мови, можна було б обминути таке роз’єднання навіть тоді, якщо б збереження певних архаїзмів у літургійній мові було побажане і звучало гарно, набожно. Важливішою справою повинна б бути нагода знайти згоду щодо літургійної мови з іншими українськими Церквами. Інакше всякі заяви, послання і апелі до єдності залишаться лише словами і актами для архівів. Не слова, але практичні, конкретні кроки наближать наші Церкви. Таким ділом було б прийняття однієї мови для молитов і Літургії.

* * *

Вкінці наші партії. Хоч, на думку автора цієї статті, наші давні, привезені з краю чи діпівських таборів політичні партії не мають рації існування в діяспорі, бо нема

можливості організувати свою владу, — що є головною функцією партій, — вони таки існують і ще деякий час будуть існувати. У вільній Україні, очевидно, партії будуть існувати.

Проте деякі наші теперішні партії забувають, що вони — як сама назва вказує — є лише „частиною” суспільности; що крім них існують інші групи з неменшим правом співвирішувати долю свого народу чи нашої громади. Україна — це щось більше як партія чи рух. До них можна звернути слова В.Липинського: „Або єсть українська нація, яку обов'язують закони всіх інших націй, а перш за все — закон певної мінімальної національної солідарности, — або єсть українська партія. Коли сучасне українство — це партія, до якої члени приймаються, але також виключаються, то це — у власному її про себе переконанні — найбільш погана з усіх поганих партій, що колинебудь витворили з-поміж себе на протязі віків люди без спільної національної ознаки, що живуть між ріками Прип'яттю і Чорним та Озівським морем” („Листи до Братів Хліборобів”, стор. 30).

В.Липинський висловив цю думку ще в 1920-их роках, проте його погляд важливий і сьогодні. Він же скерований до тієї внутрішньої небезпеки, яка виростає з нашої політичної незрілості, а саме — з ідеологічного розуміння України. В період Визвольних змагань цю недержавницьку поставу виявляли деякі наші соціалісти, які ставили вище перемогу соціалізму, ніж творення власної держави.

Сьогодні ту саму поставу проявляє політична група, для якої всі, хто не визнає її ідеології та програми, хто критично ставиться до її політичної діяльності, є безвартісними українцями, яким не можна довіряти, яких треба пильнувати і „унапрямлювати”. За кількадесят років може повитися якась інша група, якийсь інший „ізм”, які теж виключатимуть усіх, хто не визнає їхньої ідеології.

Хоч як критиковано вислів одного нашого політика: „Як нема України соціалістичної, хай не буде ніякої”, вислів, який ілюструє групове, партійне, ідеологічне, а не державницьке розуміння нації, — сьогодні деякі політичні середовища застосовують той сам принцип: „Якщо нема України такої, як ми — тобто моя партія — хочемо, хай не буде ніякої”.

Доки ми не переможемо цього розуміння України, доти ми не виростемо з нашої психологічно-політичної недерж-

жавности, доти збудувати і вдержати свою державу буде дуже важко.

Чи можна перемогти нашу бездержавність?

Це буде можливо тоді, коли буде серед нас більше осіб, які усвідомлять собі психологічні та соціологічні наслідки довгого поневолення і свідомим зусиллям намагатимуться ліквідувати їх у особистій поведінці, в нашому громадському, церковному, політичному житті, тобто на кожному посту прямуватимуть до сцілення нашої суспільности в'язами взаємного довір'я, толерантности до різниць між нами, лояльности до своїх авторитетів.

Насувається засадниче питання, чи можна перемогти оту історичну приреченість недержавного думання, не маючи нагоди жити у власній державі? Перш усього треба собі усвідомити, що наша незгідливість, наше невміння співпрацювати, йти на компроміси, наше само-собі-панство не проявляються лише в таких великих хвилинах, як творення своєї державної влади.

Вдача людини та сама у великому, як і в малому. Ті самі риси вдачі, які не дозволяли і не дозволяють нам об'єднатися, щоб встановити свою владу, ба навіть щоб мати одну центральну політичну репрезентацію, проявляються щодня в поведінці поодиноких осіб і груп при різних нагодах. Якщо ми бажаємо, щоб українське громадянство виявилось зрілим у вирішних історичних хвилинах, треба плекати цю зрілість вже тепер у малому.

Якщо ми не зуміємо тепер в дрібних справах діяти одностайно, можна бути певним, що тим менше об'єднано та одностайно зможемо діяти тоді, коли справи будуть важливі.

Всі ці міркування доводять до висновку, що можна політично дозрівати навіть в умовах неволі, якщо є свідомість цілей і добра воля їх здійснювати.

В нашої історії є досить прикладів перемоги над психологічно-соціологічною спадщиною довгої неволі. Тарас Шевченко — кріпак, у дитинстві терпів пониження, нестатки, знущання, проте він зумів перемогти психологічні наслідки таких переживань і обняти своєю любов'ю всіх українців: панів і кріпаків. Хоч гостро критикував українських панів за їхню національну оспалість, за кривди заподіювані кріпакам, він так вважав їх братами і ззивав до

національної єдності з кріпаками („Обніміте ж, брати мої, найменшого брата“).

Тарас Шевченко виростав у частині України, де ще живими були спомини про гайдамаків, їхню боротьбу проти поляків, — проте він зумів перемогти свій ресантимент і подружити з низкою польських діячів, закликати українців і поляків до співпраці проти спільного ворога. Тарас Шевченко вдержував особисті дружні взаємини з поодинокими росіянами, проте вимагав безкомпромісово національної волі для України. Ніхто не вважатиме Шевченка менше патріотом тільки тому, що він писав свій щоденник і деякі твори російською мовою, що мав друзів між росіянами, яким присвячував свої окремі поезії.

Цитовані на початку цього есею Липинський, Матюшенко, Стефаник теж доводять, що серед поневоленого народу можуть бути одиниці, які, хоч виростили в тій самій спадщині довгої неволі, могли дійти до високої політичної зрілості і державного думання. Такі люди є сьогодні серед нас.

Переглядаючи пресу хоча б за останніх 30–40 років, можна переконатися, як багато авторів статей розглядали проблеми нашої суспільності в справді державницькому дусі, раціонально і з конструктивною настановою. Можна надіятися, що таких одиниць буде щораз більше, зокрема зпоміж тих поколінь, що виростають і виростатимуть в умовах свободи як громадяни американської чи іншої демократичної, упорядкованої суспільності.

Коли число осіб, що власним зусиллям піднесуться до вищого рівня політичної зрілості, зросте — вони зможуть вкінці перемогти нашу рідну демагогію, отих деструктивних шашелів, що роз'єднують громаду в ім'я своїх групових інтересів та амбіцій і підточують усі спроби будови; перемогти отих, які на наших очах пробують руйнувати все найцінніше, що наша громада важким спільним зусиллям створила.

Митрополит Андрей Шептицький у своєму Посланні до духовенства з 1941 року писав: „... Навіть з поверховної обсервації нашого національного життя конечно доходить до висновку, що є в душі українця глибока і сильна воля мати свою державу, так попри ту волю знайдеться, може, рівно сильна і глибока воля, щоби та держава була конечно такою, якої її хоче мати партія чи кліка, чи група, чи навіть одиниця. Бо якже пояснити те фатальне ділення межі

собою, ті спори, роздори, сварні, ту партійність, яка нищить кожную національну справу? Чи перевагу візьмуть елементи позитивні чи негативні? „Нетерпимість супроти ‘інакомислячих’ гетеродоксів, поняття ортодоксії як ненависти, як спротиву буває у нас, на жаль, таким частим феноменом, що можна поважно побоюватись за майбутність України...“*** — Ці завваги Митрополита Шептицького про нетерпимість у релігійних справах однаково важливі і для політичної сфери.

Питання великого Митрополита, чи перемогу візьмуть „елементи позитивні чи негативні,“ хвилює кожного чесно-го українця. Кожен українець повинен би питати себе чесно і щиро, кому він допомагає своєю працею чи пасивністю, своїми ділами чи неробством, своїми настановами, своєю піддержкою, одним чи другим — тим, що будують, чи тим, що руйнують? Він повинен би собі усвідомити, що від перемоги об'єднуючих, конструктивних і зрілих елементів залежить все майбутнє нашого народу, залежить те, чи станемо вкінці нацією-державою, чи навпаки залишимося народом, який зумів пережити всі лихоліття, але не вмів об'єднати та зорганізувати себе, щоб жити вільно; тобто залишимося народом, що мріяв про свободу й борювся за неї, але завжди залишався рабом.

*** о. д-р Іван Гриньох: Призабуті акти. В. „Патріархат“-і, лютий 1979.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИПКИ
В нотці на стор. 12-й має бути: Lucian W. Ru...